

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРИ І ВІКОВОЇ ДИНАМІКИ ОБДАРОВАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Н.А. Добровольська

кандидат психологічних наук, здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8786-4316>

dobro73@ukr.net

Добровольська Н.А. Соціально-психологічні аспекти структури і вікової динаміки обдарованості неповнолітніх. У статті описано закономірності психічного розвитку неповнолітніх з обдарованістю і їх соціально-психологічні особливості у порівнянні з однолітками, які володіють середньовіковим рівнем обдарованості на етапі їх шкільного навчання. Основну увагу приділено вивченню вікової динаміки обдарованості, специфіці проявів і розвитку обдарованості. Вивчення проблеми обдарованості неповнолітніх здійснено на основі синтезу ідей системності та розвитку, що дозволило отримати інформацію про структуру і вікову динаміку обдарованості. Реалізація системного підходу до розуміння феномену обдарованості дозволила переосмислити традиційні підходи до її вивчення і синтезувати когнітивний, особистісний та соціально-психологічний підходи на основі уявлень про творчу природу обдарованості, її вікову динаміку і взаємодію соціально-психологічних чинників в її становленні та розвитку. Запропоновано психодіагностичну батарею методик, що забезпечила множинність і різнобічність показників обдарованості і спадкоємність цих показників при переході з одного етапу навчання на інший.

Ключові слова: особистість, неповнолітні, обдарованість, творчість, структура обдарованості, вікова динаміка обдарованості.

Dobrovolska N.A. Socio-psychological aspects of the structure and age dynamics of gifted minors. The article describes the patterns of mental development of minors with giftedness and their socio-psychological peculiarities in comparison with peers who have a medieval level of giftedness at the stage of their schooling. The main attention is paid to studying the age dynamics of giftedness, the specifics of manifestations and development of giftedness. The study of the problem of gifted minors was carried out on the basis of the synthesis of ideas of system and development, which allowed to obtain information about the structure and age dynamics of giftedness. Implementation of the systematic approach to understanding the phenomenon of giftedness has allowed to rethink the traditional approaches to its study and synthesize cognitive, personal and socio-psychological approaches based on representations about the creative nature of giftedness, its age dynamics and the interaction of socio-psychological factors in its formation and development. The psychodiagnostic battery of methods has been proposed, which ensured the multiplicity and versatility of indicators of giftedness and continuity of these indicators in the transition from one stage of study to another.

Key words: personality, minors, giftedness, creativity, giftedness structure, age dynamics of giftedness.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається значним зростанням зацікавленості суспільства у реалізації інтелектуального і творчого потенціалу молоді як одного з головних ресурсів розвитку сучасного суспільства. У відповідь на цей соціальний запит зростає обсяг наукових досліджень і практичних напрацювань, присвячених проблемі обдарованості і її розвитку у неповнолітніх. Разом із тим, основні теоретичні та методологічні аспекти цієї проблеми, до числа яких належить питання про особливості психічного онтогенезу обдарованих неповнолітніх, залишаються вкрай дискусійними [2; 4].

Висока наукова значимість і складність вирішення проблеми обдарованості обумовлені її міждисциплінарністю – включеністю у проблемний простір різних напрямків психологічної науки. Актуальність поставленої проблеми пов'язана також з вирішенням теоретичних і практичних питань сучасної освіти – побудовою системи розвивальної, особистісно-орієнтованої освіти, спрямованої на розвиток індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів неповнолітніх (А. Асмолов, В. Рубцов, Д. Фельдштейн, І. Якиманська та ін.). Індивідуалізація освіти, як необхідна складова цієї системи, передбачає цілеспрямований розвиток нових психологічно обґрунтованих моделей навчання, орієнтованих на різні групи неповнолітніх, у тому числі і на обдарованих дітей. Вирішення цієї задачі неможливе без теоретичної, методологічної та методичної розробки системи соціально-

психологічного супроводу [1; 3; 5; 7]. Такий супровід має спиратися на знання особливостей психічного онтогенезу обдарованих неповнолітніх, і для нього необхідна науково обгрунтована психодіагностична система, призначена для пошуку обдарованих неповнолітніх, виявлення їх особливостей і потреб, моніторингу їх розвитку та оцінки впливу різних умов на прояви і розвиток обдарованості неповнолітніх.

Метою статті є аналіз соціально-психологічних аспектів структури і вікової динаміки обдарованості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі у психологічній науці склалася така ситуація, коли розробці теорії обдарованості перешкоджає вже не відсутність емпіричних фактів, про яку писав Б. Теплов, а фрагментарність, різноманітність і суперечливість напрацьованого експериментального матеріалу, отриманого у різних понятійних і методичних контекстах. Систематизація, узагальнення і осмислення цих даних вимагають розробки нового підходу, що дозволяє перейти від фрагментарного, статичного і констатує розуміння обдарованості до її вивчення з позицій цілісності, динамічності та сприяння розвитку неповнолітніх.

Фундаментальне значення для здійснення такого переходу має положення Л. Виготського про психологічну систему обдарованості як єдину, але різноманітну і складно структуровану цілісність. У розробку цілісного підходу до розуміння обдарованості і її розвитку істотний внесок внесли С. Рубінштейн, Б. Теплов, Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, Є. Голубева, Н. Лейтес, С. Максименко, В. Моляко, К. Платонов, Я. Пономарьов, В. Шадриков та інші вчені.

Сучасні визначення обдарованості, незважаючи на активне використання термінів (система, системність, системний підхід) орієнтовані на її реалізовані форми, зокрема на видатні досягнення, причому не тільки у дорослих, але і у дітей. У той же час, умови процесуальної сторони цих досягнень розкриті недостатньо, а розвиток обдарованості найчастіше ототожнюється з динамікою її окремих сторін, складових особливості обдарованих неповнолітніх, без урахування їх взаємодії і впливу оточення. Реалізація системного підходу в цій галузі вимагає не тільки реконструкції існуючих концепцій обдарованості, а й розробки нових технологічних рішень – комплексу засобів, здатних фіксувати досліджуваний предмет як багатовимірний, цілісний і змінюваний у часі і в залежності від різних умов навчання [6; 7].

На думку О. Щелбанової [7], структура загальної обдарованості учнів має складну побудову і включає підсистеми інтелектуальних і творчих здібностей, мотивації, емоцій, самооцінки тощо. Дослідниця зазначає, що взаємозв'язки між компонентами загальної обдарованості характеризуються віковою специфікою при відносній сталості її структури на різних етапах навчання. Розвиваюча програма навчання, яка враховує особливі пізнавальні можливості і потреби обдарованих школярів, більш сприятливо впливає не тільки на їх когнітивний, а й на особистісний розвиток, у порівнянні з традиційними програмами, орієнтованими переважно на передачу знань. Наступність процесів психічного розвитку дозволяє використовувати психодіагностичні показники загальної обдарованості в якості предикторів рівня здібностей і досягнень учнів у навчанні та інших видах діяльності. Ефективність такого прогнозу можна підвищити використанням комплексних предикторів з взаємодоповнюючих показників. Так, рівень інтелекту істотно впливає на інші особистісні властивості і успішність обдарованих дітей. Проте, низька успішність дітей з високим рівнем інтелекту, особливо в середніх і старших класах, на думку вченої, може бути пов'язана з їх особистісними особливостями, що перешкоджають проявам їх обдарованості. Як зазначає дослідниця, дитяча обдарованість складає цілісну, складну, багатовимірну психологічну систему, що є підсумком індивідуального шляху розвитку і одночасно складову потенціал (внутрішні передумови) майбутнього розвитку. Обдарованість дитини на кожному віковому етапі може бути адекватно зрозуміла лише з позицій системності та розвитку. Багатоаспектна обдарованість дитини, обумовлена розвитком її особистісних якостей у взаємодії з факторами оточення, на кожному віковому етапі об'єднується в інтегральні характеристики (внутрішні фактори, підсистеми), що визначають оптимальне функціонування і розвиток не тільки окремих сторін обдарованості, але й психічного розвитку обдарованої дитини в цілому, тобто інтегральні характеристики особистості обдарованого учня детермінують прояви і розвиток його обдарованості, будучи одночасно і об'єктом цього розвитку.

Отже, аналіз сучасних уявлень про обдарованість неповнолітніх продемонстрував необхідність цілісного підходу до її вивчення і наявність теоретичних, методологічних і емпіричних підстав для

розробки концептуальної моделі, що розглядає обдарованість неповнолітніх як єдину психологічну систему, всі аспекти якої можна зрозуміти лише в контексті вікової динаміки. При цьому потенційна і актуальна обдарованість неповнолітніх розуміються не як її окремі види, а як моменти єдиного процесу реалізації наявних у прихованому і явному вигляді ресурсів, процесу становлення і розвитку обдарованої особистості [7]. Необхідною умовою реалізації системних уявлень про обдарованість в наукових дослідженнях обдарованих дітей є технологія психологічної діагностики, що включає систему надійних і валідних методів, здатних фіксувати досліджуваний предмет як багатовимірний, цілісний і змінюваний, що забезпечують вікову спадкоємність показників обдарованості і спрямовані на сприяння її розвитку.

Методи дослідження. На основі теоретичного аналізу про соціально-психологічні аспекти структури і вікової динаміки обдарованості неповнолітніх було обрано набір методик відповідно до мети дослідження: методики дослідження креативності (тест на виявлення творчих здібностей Х. Зіверта, методика діагностики визначення спрямованості особистості (Б. Басс)); методики дослідження соціально-психологічних властивостей особистості (методика «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, методика діагностики індивідуальної міри розвитку рефлексивності А. Карпова та В. Пономарьової, методика дослідження самооцінки (МДС) Т. Дембо – С. Рубінштейн у модифікації Г. Прихожан, методика дослідження самоставлення (МДС) С. Пантілеєва, модифікований опитувальник діагностики самоактуалізації особистості (САМОАЛ) (А. Лазукін в адаптації Н. Каліної), опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна (ОТеЦ)).

Емпіричне дослідження було здійснено в чотири етапи. У межах першого етапу було визначено проблему дослідження та її актуальність. Він включав теоретичний аналіз, узагальнення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел та експериментальних досліджень з проблеми вивчення соціально-психологічних аспектів структури і вікової динаміки обдарованості неповнолітніх. Другий етап – констатувальний. Під час реалізації цього етапу розроблено науковий апарат дослідження: визначено цілі, завдання дослідження, методи емпіричного дослідження. Результатом стала розроблена модель емпіричного дослідження. На цьому етапі реалізовано констатувальний експеримент, проаналізовано й систематизовано отримані дані. Третій етап – експериментальний. На цьому етапі реалізовано формувальний експеримент, проаналізовано й систематизовано отримані дані. На четвертому етапі здійснювалася інтерпретація отриманих даних.

Дослідження проводилося на базі загальноосвітніх шкіл Центрального, Східного та Західного регіонів України. Загальна кількість досліджуваних неповнолітніх – 260 осіб, серед них 152 дівчини та 108 хлопців, яких було розподілено на групи молодших підлітків (МП) та старших підлітків (СП) по 130 респондентів у кожній з них.

Методологічну основу дослідження становлять основні принципи системного підходу до аналізу психологічних явищ: цілісності, багатоплановості, багатовимірності, багаторівневості, динамічності і множинної детермінації (Б. Ананьєв, В. Барабанщиків, Л. Виготський, В. Ганзен, Б. Ломов, М. Ткалич, О. Щелбанова та ін.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечена їх опорою на фундаментальні теоретичні і методологічні положення соціальної психології, підтвердженням виявлених закономірностей на одних і тих же респондентах у різному віці і на різних вибірках одного віку, а також використанням методів математичної статистики (дисперсійного, кореляційного, факторного і регресійного аналізу).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Результати проведеного дослідження дозволили описати структуру обдарованості неповнолітніх, виявити її основні компоненти, їх внутрішньо- і міжвікові взаємозв'язки на етапах шкільного навчання.

У програму емпіричного дослідження залучена обґрунтована система методичних прийомів та діагностичних методик, які вивчають соціально-психологічні умови розвитку обдарованості неповнолітніх. Психометричними показниками моделі емпіричного дослідження обдарованості визначено її параметри та рівень розвитку в особистості (винахідливість, здатність до комбінування, дивергентне мислення, свобода асоціацій, творча мотивація, творча спрямованість, узагальнений показник – рівень розвитку обдарованості) та соціально-психологічні особливості особистості (рефлексивність, особливості саморегуляції, сформованість самооцінки, параметри самоставлення, ціннісні уявлення, ціннісні орієнтації – якості, пов'язані з розвитком обдарованості).

Емпірично доведено наявність зв'язку між параметрами обдарованості (винахідливість, здатність до комбінування, дивергентне мислення, свобода асоціацій, креативна мотивація, креативна спрямованість) та особистісними особливостями розвитку обдарованості (рефлексивність, самооцінка, саморегуляція) досліджуваних (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця кореляції показників особистісних особливостей розвитку обдарованості груп молодших підлітків (МП) та старших підлітків (СП) на констатувальному етапі дослідження

Показники розвитку обдарованості	Особистісні особливості розвитку обдарованості					
	Рефлексивність		Самооцінка		Саморегуляція	
	МП (n=130)	СП (n=130)	МП (n=130)	СП (n=130)	МП (n=130)	СП (n=130)
Винахідливість	0,24	0,26	0,18	0,04	0,16	0,13
Здатність до комбінування	0,38**	0,39*	0,01	0,02	0,20	0,02
Дивергентне мислення	0,36*	0,38*	0,01	0,06	0,31*	0,34*
Свобода асоціацій	0,15	0,24	0,40*	0,47**	0,34*	0,38*
Творча мотивація	0,23	0,32	0,27	0,19	0,36*	0,39*
Творча спрямованість	0,30**	0,43**	0,17	0,21	0,19	0,22

Примітка: * – при $p \leq 0,05$; ** – при $p \leq 0,01$.

Показано, що структура обдарованості на різних етапах шкільного навчання подібна. Її основними інтегральними характеристиками виступають інтелект, креативність, мотивація розвитку, мотивація адаптації, особливості саморегуляції та самосвідомості. Ці характеристики являють системні якості, що відображають загальновікові, соціально-психологічні (специфічні для обдарованих) і індивідуальні закономірності розвитку обдарованих неповнолітніх.

З'ясовано, що високий рівень інтелектуальних здібностей і інтелекту в цілому є одним з головних і стабільних компонентів обдарованості неповнолітніх на протязі шкільного віку і впливає не тільки на успішність їх навчальної та позашкільної діяльності, а й на їх особистісні особливості. Характер і ступінь цього впливу різний на різних етапах шкільного навчання. З віком посилюються взаємозв'язки між компонентами всередині кожного фактору і між різними факторами, зростає роль соціально-психологічних складових у розвитку обдарованості і, в тому числі, негативний вплив посилення мотивації адаптації і зниження творчої мотивації у старших підлітків.

Констатовано, що процес розвитку обдарованості під впливом взаємодії різних чинників носить складний і переважно нелінійний характер, що відображає нерівномірність і нерівнозначності цієї взаємодії в різні вікові періоди. У той же час спадкоємність процесів розвитку, цілісність інтегральних характеристик і міжвіковий зв'язок компонентів обдарованості визначають можливості прогнозу здібностей і досягнень у неповнолітніх. Точність і надійність такого прогнозу на основі одних і тих же показників відрізняється у різному віці, але його ефективність вище на основі комплексних моделей з взаємодоповнюючих характеристик. Найбільш ефективні моделі включають суб'єктивні і об'єктивні оцінки здібностей і показники мотивації досягнення.

Істотну роль в успішності навчання та інших видів діяльності відіграють соціально-психологічні особливості і найближче оточення. В цілому, в умовах традиційного навчання пізнавальний і особистісний розвиток більшості обдарованих неповнолітніх проходить достатньо успішно. Однак у значної частини обдарованих неповнолітніх може відзначитися помітне зниження рівня інтелекту і особливо креативності, а також невідповідність між високим рівнем їх розумового розвитку та відносно низькою успішністю, що часто буває взаємопов'язане з особистісним неблагополуччям. Навчання обдарованих неповнолітніх, орієнтоване і на їх підвищені пізнавальні здібності, і на соціально-психологічні особливості, надає більш широкий діапазон можливостей, ніж традиційне навчання, для реалізації індивідуального підходу при одночасному задоволенні творчих і різнобічних інтересів усіх обдарованих неповнолітніх.

Вираженість, динаміка та взаємозв'язки компонентів обдарованості неповнолітніх на різних етапах шкільного навчання відрізняються віковою специфікою: високий рівень пізнавальних здібностей, що перевищує середньовікову норму і є одним з найбільш яскравих і стабільних компонентів обдарованості неповнолітніх при збільшенні стабільності цього показника з віком. Цей показник є основними предиктором здібностей і досягнень у неповнолітніх. Рівень інтелекту,

зберігаючи свою сталість у більшості неповнолітніх протягом тривалого часу, суттєво впливає на інші їх когнітивні і особистісні особливості, причому цей вплив змінюється на різних етапах навчання. Швидкісні характеристики інтелекту збільшуються з віком приблизно однаково у неповнолітніх з різним рівнем інтелекту; у старших підлітків виявляється їх взаємозв'язок з рівнем невербальних здібностей. Проте, в складі комплексних предикторів цей показник може покращувати прогноз розвитку інтелекту та успішності у молодших та старших підлітків.

Дискусійність питання про взаємозв'язок інтелектуальних і творчих здібностей в значній мірі обумовлена їх віковою мінливістю, розбіжністю результатів різних вимірювань обдарованості, низькою надійністю її тестових показників і їх високою чутливістю до соціального оточення. Творчість обдарованих неповнолітніх перевищувала середньовіковий рівень у молодших підлітків, а потім знижувалася до нього, причому найбільш істотне зниження відзначалося у респондентів з початково високим рівнем творчості. Взаємозв'язок інтелекту і креативності мав переважно нелінійний характер, і виявлявся лише при порівнянні крайніх груп: з інтелектом нижче середнього і виключно обдарованих. Порогова залежність творчих проявів від інтелекту чітко простежувалася у старших підлітків.

Мотиваційно-особистісні особливості обдарованих неповнолітніх починають формуватися вже у молодших підлітків. У старших підлітків стабільність і взаємозв'язок когнітивних і мотиваційно-особистісних характеристик збільшується, і останні починають відігравати важливу роль у розвитку здібностей і досягнень. Пізнавальна мотивація обдарованих неповнолітніх найбільш висока у молодших підлітків істотно перевищує середньовіковий рівень. З віком зменшується вираженість надії на успіх і прагнення до досягнень незалежно від рівня інтелекту. Самооцінка, навпаки, зростає при підвищенні рівня інтелекту, особливо у старших підлітків. Вплив віку проявляється у вірогідному зниженні загальної самооцінки у старших підлітків, що, пов'язано з посиленням самокритичності. У молодших та старших підлітків виокремлені дві мотиваційні тенденції: спрямованість на пізнання і успіх – мотивація розвитку і спрямованість на уникнення невдачі – мотивація адаптації. Когнітивний розвиток неповнолітніх позитивно пов'язаний з самооцінкою, пізнавальною активністю і надією на успіх і негативно з тривожністю. Зі збільшенням віку неповнолітніх відбувається посилення інтеграції компонентів в структурі обдарованості, але особливо зростають негативні взаємозв'язки між інтелектуальними показниками і компонентами мотивації адаптації, що збігається зі зниженням пізнавальної активності і творчих проявів у обдарованих неповнолітніх у старшому підлітковому віці. Це свідчить про зростання ролі соціально-психологічних складових у розвитку обдарованості і, в тому числі, негативного впливу посилення мотивації адаптації та зниження мотивації розвитку у старших підлітків.

Наступність процесів розвитку і цілісність інтегральних характеристик визначають можливості прогнозу розвитку обдарованості і досягнень у неповнолітніх. Цей прогноз найбільш ефективний при використанні комплексних предикторів, що включають взаємодоповнюючі характеристики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Обдарованість може розглядатися не тільки як замкнена система з точки зору її внутрішньої структури, а й як динамічна відкрита система, перебудована під впливом безлічі внутрішніх і зовнішніх чинників. Обов'язкове і зовні регламентоване навчання спричиняє значний, тривалий і систематичне вплив на прояви і розвиток обдарованості неповнолітніх. Характер і ступінь цього впливу істотно залежать від відповідності умов навчання соціально-психологічним особливостям обдарованих неповнолітніх на кожному віковому етапі. Більшість обдарованих неповнолітніх в умовах традиційного навчання характеризуються більш високими показниками винахідливості, здатності до комбінування, дивергентного мислення, свободи асоціацій, творчої мотивації, творчої спрямованості та відрізняються більшою рефлексивністю, здатністю до саморегуляції, сформованістю самооцінки, у порівнянні зі своїми однолітками.

Програма соціально-психологічного супроводу обдарованих неповнолітніх, орієнтована на їх можливості і потреби, дозволяє створити більш сприятливі умови для індивідуалізації навчання і розвитку обдарованості.

Перспективи подальшого дослідження проблеми у науковому і у практичному аспектах представляє напрямок, пов'язаний з дослідженням обдарованих неповнолітніх з різними проблемами у розвитку: фізичними порушеннями, порушеннями уваги, пам'яті, дисинхронії розвитку та іншими. Перспективним вважаємо також вивчення взаємодії і розвитку загальної і різних видів спеціальної обдарованості на різних вікових етапах.

Література

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія / О.Є. Антонова. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005. 456 с.
2. Барко В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі / В. Барко та ін. Тернопіль: ТНУ, 2000. 85 с.
3. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності. Харків: ХНУ, 2015. 110 с.
4. Клименюк Ю.М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика / Ю.М. Клименюк // Проблеми освіти: збірник наукових праць. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2015. С. 46-50.
5. Кульчицька О. Методика діагностики інтелектуальної обдарованості / О. Кульчицька // Обдарована дитина. 2007. №1. С. 39-42.
6. Морозова Л. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей / Л. Морозова, І. Бондарев // Рідна школа. 2003. №5. С. 34-38.
7. Щербланова Е.И. Психологическая диагностика одаренности школьников: проблемы, методы, результаты исследований и практики / Е.И. Щербланова. М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. 368 с.

References translated and transliterated

1. Antonova O.Ie. Obdarovanist: dosvid istorychnoho ta porivnialnoho analizu: monohrafiia [Giftedness: the experience of historical and comparative analysis: Monograph]. Zhytomyr: Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni I. Franka, 2005. 456s.
2. Barko V. Psykholoho-pedahohichna diahnostryka tvorchoho potentsialu osobystosti uchnia v navalno-vykhovnomu protsesi [Psychological-pedagogical diagnostics of creative potential of the student's personality in the bulk-educational process]. Ternopil: TNU, 2000. 85 s.
3. Volobuieva T.B. Rozvytok tvorchoi kompetentnosti shkolariv [Development of pupils' creative competence]. Kharkiv: KhNU, 2005. 110 s.
4. Klymeniuk Yu.M. Obdarovani dity, yikh vyjavlennia ta diahnostryka [Gifted children, their detection and diagnostics]. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats – Problems of education: a collection of scientific works. – Spetsvypusk. Vinnytsia-Kyiv, 2015. S. 46-50.
5. Kulchytka O. Metodyka diahnostryky intelektualnoi obdarovanosti [Methodology of diagnostics of intellectual giftedness]. Obdarovana dytyna. – Gifted child, 2007. №1. S. 39-42.
6. Morozova L. Diahnostryka dytiachoi obdarovanosti ta psykholoho-pedahohichni osoblyvosti obdarovanykh ditei [Diagnosis of child's giftedness and psychological and pedagogical features of gifted children]. Ridna shkola, 2003. №5. S. 34-38.
7. Shcheblanova E.I. Psikhologicheskaia diahnostryka odarennosti shkolnikov: problemy, metody, rezultaty issledovaniia i praktiki [Psychological diagnostics of students' talents: odarennosti shkolnikov: problems, methods, results of research and practice]. M.: Izd-vo MPSI; Voronezh: NPO «MODEK», 2004. 368 s.

УДК 159.943 : 316.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-2-16-08>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ВИБІР”

О.В. Іщук

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2487-2180>
Olga.ischuk@gmail.com

О.А. Лукасевич

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5565-1332>
galitskayao@ukr.net

Іщук О.В., Лукасевич О.А. Концептуальні підходи до розуміння психологічної сутності поняття “вибір”.

У статті представлено теоретичний аналіз психологічних параметрів поняття “вибір” у зарубіжній та вітчизняній літературі, в результаті якого виявлено його неоднозначне трактування. Виділено характеристики вибору з позиції різних психологічних підходів та напрямків, систематизовано характеристики вибору за низкою критеріїв. Спорідненими поняттями для даного феномену у науковій літературі визначено поняття “свобода”, “рішення”, “відповідальність”. Вибір розглянуто як складне, динамічне, психологічне утворення, усвідомлений процес прийняття особистістю рішення, що ґрунтується на результатах порівняння у конкретній життєвій ситуації різних альтернатив. Серед основних факторів, що впливають на здійснення вибору виділено детермінанти різного роду, рівня і узагальнення. Відповідно до характеру ситуації і ступеню прояву суб’єктивності особистості при здійсненні вибору, встановлено такі види вибору: життєвий, екзистенціальний, моральний, соціальний.

Ключові слова: вибір, свобода, відповідальність, прийняття рішення, ціннісні орієнтації.